

Dombrovski Áron

A lehetségesvilág-fikcionalizmus új elmélete¹

E dolgozat célja, hogy a lehetséges világokkal kapcsolatos metafizikai álláspontok terét az *erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus* elméletével bővítse ki. A lehetségesvilág-fikcionalizmussal foglalkozó cikkek gyakran tesznek említést erről a lehetőségről,² ám bizonyos problémák miatt az erős fikcionalizmusnak csak a platonista változatát tartják plauzibilisnek. Tanulmányomban ennek okára kívánok rámutatni, vagyis arra, hogy a fikcionalizmust túl tágan értelmezik, és bizonyos megszorítások bevezetésével elhárítható ez a probléma.

Ehhez az 1. részben ismertetem a lehetségesvilág-fikcionalizmus fő koncepcióját. A 2. részben megkülönböztetem egymástól a gyenge és erős, valamint a platonista és artefaktualista változatokat. A platonista változattal szemben megemlítek két ellenvetést, melynek inkább a későbbi tárgyalás előkészítése lesz a célja, mintsem a platonista fikcionalizmus cáfolata. Ezután egy, az artefaktualista fikcionalizmussal szemben felhozott ellenvetést vizsgálok meg, amely álláspontom szerint az ezen változat ellen felhozható legtöbb probléma gyökerét magában hordozza: azt a meglehetősen ambiciózus feltételezést, hogy az elméletnek a hétköznapi nyelvben is szemantikai szerepe van. A hétköznapi és a tudományos nyelv megkülönböztetését követően szerényebb célt tűzök ki az elméletnek: csak a tudományos nyelvre terjedhet ki a hatóköre – azaz csak itt bír szemantikai (igazságfeltételt meghatározó) és metafizikai (igazságalkotó) erővel –, így az ellenvetés is semlegesíthető. A 3. részben a fikcionalizmus artefaktualista változatának ontológiáját tárgyalom röviden, aminek két fontos jellemzője, hogy realista és egzisztenciálisan függ bizonyos entitások létezésétől.

1. Bevezetés

Hétköznapi beszélgetéseink során mindannyian használunk lehetőségességgel és szükség-szerűséggel kapcsolatos úgynevezett modális kijelentéseket, ez abból az intuíciónkból származik, hogy a dolgok lehetnek volna másként is, mint ahogyan ténylegesen alakul-

1 A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma ÚNKP-16-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával valósult meg. Köszönöm Bárdos Dánielnek, Kocsis Lászlónak, Tuboly Ádám Tamásnak és Zvolenszky Zsófiának, hogy a kézirat korábbi változatait kommentálták és hasznos megjegyzésekkel, javaslatokkal látták el.

2 Például Nolan 1997, 264–266 számára a fikcionalizmus egyik problémája annak mesterséges (ember alkotta) mivolta, vagy Sauchelli 2013, aki szerint az artefaktualizmus végzetes az erős fikcionalizmushoz képest, és emiatt csak a gyenge változatot képviselhetjük.

tak. Az előttem lévő asztal például barnára is lehetett volna festve, bár ténylegesen fekete színű. Az ilyen jellegű mondatok elemzéséhez nyújt hasznos technikai apparátust a lehetségesvilág-beszédmód, aminek segítségével egyszerűen tudjuk értelmezni a modális kijelentéseket parafrázis, vagyis átfogalmazás révén. Az a mondat, hogy

(1) az előttem lévő asztal lehetne barna

azt jelenti, hogy

(1*) van olyan lehetséges világ, ahol az előttem lévő asztal barna.

A metafizikai probléma akkor bukkan fel, amikor a lehetséges világok létezésére és természetére kérdezzük rá. A létezésükkel kapcsolatban két fő álláspontot különíthetünk el: a realista elfogadja, hogy ténylegesen léteznek lehetséges világok és létezésük valamint természetük független attól, hogyan reprezentáljuk őket,³ az antirealista ezzel szemben nem tekinti létezőnek a lehetséges világokat.⁴

Jelen dolgozatban a Gideon Rosen nevéhez köthető lehetségesvilág-fikcionalizmussal kívánok foglalkozni, amely antirealista elmélet célkitűzése az, hogy anélkül tartsa meg a lehetségesvilág-beszédmódot, hogy elköteleződne a lehetséges világok létezésé mellett.⁵ A lehetségesvilág-fikcionalizmus működése hasonlít ahhoz, ahogyan a fikcionális diskurzus mondatait egy fikciós operátor segítségével elemezni szokták.⁶ Vegyük a következő példamondatot:

(2) Sherlock Holmes a Baker Street 221/B szám alatt lakik.

Ez a mondat szó szerint véve hamis, hiszen ha megpróbálnánk felkeresni Holmes-t az adott címen, biztosan nem járnánk sikerrel. Érezzük azonban, hogy van (1)-nek olyan olvasata is, amelyben igaznak fogadnánk el. Elemezhetjük az állítást úgy, hogy ilyenkor implicite „az *f* fikció szerint *p*” mondatoperátor hatókörében olvassuk, amely így szó szerint véve igaz állítást eredményez:

(2*) A Sherlock Holmes történetek szerint Sherlock Holmes a Baker Street 221/B szám alatt lakik.

3 Bővebben lásd Kocsis 2015, 209–12 arról, hogy mit jelent realistának lenni egy adott entitással vagy entitástípussal kapcsolatban.

4 A különböző álláspontokról jó áttekintést nyújt Tőzsér 2009, 169–205 és Huoranszki 2001, 83–115.

5 Rosen 1990.

6 Lásd például Kripke 2013 vagy Salmon 2005. Kettejük meglátásairól magyarul: Dombrovski 2015.

A fenti (2*) kijelentést ráadásul úgy tarthatja valaki szó szerint igaznak, hogy eközben nem köteleződik el azon aktuális világbeli kijelentés mellett, hogy Sherlock Holmes a Baker Streeten lakik, vagy egyáltalán hogy Holmes mint hús-vér detektív létezik. A fikciós operátor legfontosabb tulajdonsága tehát az, hogy felment bennünket az egzisztenciális elköteleződés alól. A lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselője ugyanezt a módszert alkalmazza a modális kijelentésekre. (1*) a következőképpen néz ki az immár explicitté tett fikciós operátorral:

(1**) A lehetséges világok fikciója szerint van olyan lehetséges világ, ahol az előttem lévő asztal barna.

(1**) ugyanazt az igaz modális proposíciót fejezi ki, mint (1). Vegyük észre, hogy hasonlóan (2*)-hoz, a kijelentésben szereplő egzisztenciális kvantifikáció a fikciós operátor hatókörén belül van, következésképpen – a quine-iánus metaontológia alapján – nem kötelez el bennünket létezés mellett.⁷

Az elmélet első pillantásra meggyőzőnek tűnik: megtartottuk a lehetségesvilág-bezédsmódot, de nem kellett ezért akkora árat fizetni, mint a realistának. Érdeemes azonban tovább vizsgálni a lehetségesvilág-fikcionalizmusban kulcsszerepet játszó fikció természetét illetően.

2. A fikcionalista fikciójának szerepe

A lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselője praktikusán jár el, amikor a felhasználni kívánt fikció szerepére David Lewis elméletét jelöli ki.⁸ Lewis genuin realizmusa szerint a lehetséges világok létező entitások (a fizikai tárgyak egymással téridőbeli és oksági viszonyban álló részeinek mereológiai összegei), amelyek ugyanolyan ontológiai státuszba tartoznak, mint a mi aktuális világunk, amelyet csak az az esetleges tény tüntet ki a többi közül, hogy mi éppen ebben a világban élünk. A fikcionalista fikciójával kapcsolatos problémát két lépésben érdemes megközelíteni: először is, mit kezd a fikcionalista Lewis lehetséges világokról szóló elméletével? Másodszor pedig, a lehetségesvilág-fikcionalizmus hatékony működése érdekében a lewis-i elméletet metafizikailag milyen természetűnek gondoljuk?

Az első kérdésre válaszolva: nem tartja realista elméletnek, „csak” fikciónak tartja. Ennek a speciális fikciónak azonban fontos szerepe van az elmélet képviselői számára. Az álláspontok azonban megoszlanak a tekintetben, hogy mégis milyen szerepet szánnak

⁷ A quine-iánus metaontológia részletes kifejtéséhez lásd: van Inwagen 1998.

⁸ Lewis 1986. Részletes tárgyaláshoz lásd Bács–Kocsis 2011.

a lewis-i fikciónak, ez pedig a lehetségesvilág-fikcionalizmus különböző változatainak elkülönítéséhez vezet; ezek a *gyenge* és az *erős* változat,⁹ melyeket az különbözteti meg egymástól, hogy a modális kijelentések igazságalkotóiról – azaz arról, hogy mi alapján tekintjük igaznak az adott kijelentést – mondanak-e valamit. A gyenge fikcionalista a fentebb kifejtett célt – az ontológiai elköteleződés kikerülését – sikeresen eléri, ám nem is megy ennél tovább. Módszere leginkább pragmatikus jellegű, és bár elfogadja az objektív modális igazságok létezését, agnosztikus marad a tekintetben, hogy mi az, ami az ezeket kifejező kijelentéseket igazgá teszi.

Az erős lehetségesvilág-fikcionalizmus azonban már eleve magában foglalja a következő álláspontot: *modális kijelentéseinket a fikció teszi igazgá*. Szabatosabban fogalmazva tehát erős fikcionalista szemantikai szerepet szán a fikciós operátornak, az igazságalkotókat pedig a választott fikció – tehát Lewis *On the Plurality of Worlds* című műve – adja. Metafizikai szempontból a fikcionalizmus ez utóbbi változata az érdekes, a továbbiakban ezért erről lesz szó. Lehetségesvilág-fikcionalizmus alatt innentől az erős fikcionalizmust értjük.

Térjünk rá a második problémára, a fikcionalista fikciójának metafizikai természetére. Ez szintén egy megkülönböztetéshez vezet: a lehetségesvilág-fikcionalizmus lehet *platonista* vagy *artefaktualista*.¹⁰ A platonista elmélet azt jelenti, hogy a választott fikció, azaz Lewis elmélete téridőn kívül létező absztrakt entitás. Aki ezt elfogadja, az feltehetően hasonlóan gondolkodik a fiktív történetekről, tudományos elméletekről, és ehhez hasonló, propozíciókból felépülő entitásokról is. Ezzel a nézettel szemben legalább két-fajta ellenvetést lehet felhozni: az ellenvetések első csoportja a platonista lehetségesvilág-fikcionalizmus létjogosultságát vitatja el oly módon, hogy rávilágít az ersatzrealizmussal való szoros rokonságára; ez a kérdés visszaköszön majd az artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus tárgyalásakor is. A második csoport a fikciók mint platonikus létezők álláspontját akarja implauzibilissé tenni azáltal, hogy rámutat, a fikciókat szerzőik hozták létre. E két ellenvetés ugyan nem cáfolja az elméletet, ám a későbbiekre nézve fontos megfigyeléseket tartalmaz, ezért nézzük meg őket közelebbről.

Daniel Nolan fogalmazta meg először azt a kritikát, miszerint a lehetségesvilág-fikcionalizmus nem más, mint álcázott ersatzrealizmus.¹¹ A propozícióersatzizmus, mint az a nevében is szerepel, elfogadja a lehetséges világok létezését, de szemben a genuin realizmussal, absztrakt propozíciók maximális és konzisztens halmazaként gondol ezekre. Ám a propozíciók létezését a lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselőjének is el

9 Ezen felül *kiterjednek* nevezhetjük azt a változatot, amelyik nem fogadja el az objektív modális igazságok létét. Vö. Nolan 1997, 261–64. A megkülönböztetést tárgyalja továbbá Tübböly 2012, 88–89. Az objektív modális igazságok léte különösen érdekes az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus számára, de a jelen dolgozatban előfeltételezzük ennek meglétét, a kérdést pedig nem vizsgáljuk.

10 Vö. Woodward 2011, 543–48.

11 Nolan 1997, 272.

kell fogadnia,¹² ezek alkotják ugyanis a fikciót – ha nincsenek propozíciók, akkor nem marad semmi, ami igaz lehet a fikció szerint. Ha azonban elfogadjuk a propozíciók létezését, akkor feltehetően azt is elfogadjuk, hogy léteznek ezek maximális és konzisztens halmazai. Innen pedig már könnyen eljuthatunk az ersatzrealizmusig, vagyis elmosódik a két elmélet közti határ. A halvány különbség az, hogy az ersatzrealista a lehetséges világokat azonosítja a propozícióhalmazokkal, míg a fikcionalista csak a világok leírásának tekinti ezeket. Nolan érve tehát arra mutat rá, hogy a lehetségesvilág-fikcionalizmus alapvető célkitűzése – a lehetséges világok létezésével kapcsolatos szkepticizmus – nem motiválható, és ezért a lehetségesvilág-fikcionalizmus tulajdonképpen nem más, mint ersatzrealizmus. E konklúzió révén felborul a lehetségesvilág-metafizika hagyományos taxonómiája, amely szerint a fikcionalizmus antirealista elmélet és nem pedig realista. A realizmus/antirealizmus kérdésére a 3. részben visszatérek, itt most csak a problémát választom, amellyel a platonista változat szembesül.

A második ellenvetés arra a pontra fókuszál, hogy Lewis elmélete – és általánosságban valamennyi fikció – platonikus természetű.¹³ Legtöbbünk számára intuitív az, hogy az elméleteket vagy fikciókat emberek hozzák létre, nem pedig „felfedezik” ezeket. Intuíciónk persze önmagukban nem meghatározó érvek, mindenesetre a platonista változat képviselője kétségkívül adós marad az arról szóló magyarázattal, hogy miként fedezte fel Lewis a genuin realizmus elméletét. A fikciók metafizikájával foglalkozó irodalom számos érvt sorakoztat fel amellet, hogy milyen problémákkal jár az, ha a fikciókat nem ember alkotta entitásoknak ismerjük el.¹⁴ Az érvek pedig jó eséllyel alkalmazhatóak a filozófiai vagy tudományos elméletekre is.

A fenti két ellenvetés nem végzetes és a fikcionalisták nagyobb része – ha nem is mindegyikük – a platonista változat mellett köteleződik el, amire igen jó okuk van, hiszen a másik alternatíva, az artefaktualista fikcionalizmus sokkal komolyabb problémákkal néz szembe. Az absztrakt artefaktualizmus eredetileg fiktív karakterek és fikciók magyarázatára született, az elmélet szerint ezek ember alkotta absztrakt létezők, tehát bár nincs térbeli kiterjedésük, mégis az időben léteznek. Az intuíciónknak ugyan jobban megfelel ez a szemlélet, de a lehetségesvilág-fikcionalizmusnak komoly kihívást jelent.

Ha visszautalunk a gyenge és erős változat közti különbségre, láthatjuk, hogy az erős változat célkitűzései igen magasak. A fikció szemantikai szerepet játszik a modális kijelentések értelmezésében, és ugyan plauzibilisnek tűnik, hogy Lewis 1986-ban dolgozta ki a lehetséges világookról szóló elméletének legtokéletesebb változatát, az erős

12 Bár ez nem szükségszerű, valaki gondolhatja azt, hogy a fikciók nem propozíciókból, hanem *mondatokból* (fizikai entitásokból) épülnek fel, ez a megközelítés azonban gyenge lábakon áll.

13 Bár maga Lewis nem biztos, hogy platonikus entitásként tekintett saját elméletére.

14 Három ilyen érv ezek közül: kiválasztási probléma, a véletlen egybeesés problémája, az oksági-történeti kapcsolat hiánya. Lásd: Zvolenszky 2012, 90–98, valamint Zvolenszky 2014, 2015.

artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmusból az következik, hogy mielőtt megszületett volna az elmélet (vagyis 1986 előtt), a modális kijelentéseknek nem lehetett igazságértékük, sőt, talán még jelentésük sem. Másként fogalmazva:

- (3) Ha David Lewis nem létezett volna vagy nem írta volna meg az *On the Plurality of Worlds* könyvet, semmi nem lenne lehetséges.¹⁵

Ez pedig szinte biztosan nem igaz. Persze a fikcionalista választhatna magának Lewis művétől eltérő fikciót is, ám mindaddig, amíg a fikciót ember alkotta tárgynak tekinti, az ellenvetés fennáll.

Az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselője így a következő dilemmával találja szemben magát: vagy az „erős” címkét vonja meg magától és fikciójának pusztán pragmatikus szerepet szán, vagy pedig lemond arról, hogy „artefaktualista” legyen, és a fikciókra időtlen, platonikus létezőkként tekint. Akárhogy is, az elmélet nem látszik tarthatónak a fenti meglátás fényében.

Van azonban egy harmadik út is, ami által az ellenvetés megválaszolható. A stratégia az elmélet hatókörének csökkentésében rejlik, aminek további következménye, hogy egy bizonyos értelemben (3) mégiscsak igaz állítás lesz. Ha az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmust az alább kifejtett szűkebb értelemben vesszük, van esély rá, hogy tartható álláspontot képviseljünk.

Ehhez azonban először egy megkülönböztetést kell tennünk a hétköznapi nyelv és a tudományos nyelv között.¹⁶ A hétköznapi nyelv kifejezései gyakran homályosak, többértelműek vagy szubjektív asszociációkkal terheltek – ezek mind olyan tulajdonságok, amelyek alkalmatlanná teszik a hétköznapi nyelvet tudományos gyakorlat számára. A tudományos nyelv ugyanis – ideális esetben – megkívánja az olyan lehatárolt, egzakt és egyértelmű kifejezések használatát, amelyek objektívek és precízek.

Szerencsére lehetőségünk van a hétköznapi nyelv pontatlan kifejezéseit hasonló szerepet betöltő pontos kifejezésekkel helyettesíteni a tudományos nyelvben. Ezt a folyamatot Rudolf Carnap *explicációnak* nevezi, és a következőt érti alatta:¹⁷ vegyük példának a „melegebb” kifejezést a hétköznapi nyelvből, amely meglehetősen szubjektív,

¹⁵ Woodward 2011, 542. Hasonló ellenvetést vizsgál Kim 2005 is.

¹⁶ Ennek a megkülönböztetésnek a gyökere kétségtelenül a pozitívista tudományfilozófiából ered – például Carnap 1998 egyfajta egységes tudományos nyelv koncepcióját veti fel –, amelyet így sokan meghaladottnak tekinthetnek. Ennek ellenére úgy gondolom, hogy húzódik egyfajta nyelvhasználati különbség aközött, ahogyan a hétköznapi nyelvet és ahogyan például egy tudományos konferencián fejezzük ki magunkat. Nem azt állítom, hogy ezt szabatosan is meg lehetne fogalmazni, pusztán annyit, hogy a tudományos szférában tapasztalható egyfajta precizitásra törekvés (akár sikeresen megvalósul, akár nem). A *tudományos nyelv* ezen gyenge, intuitív értelmére gondolok itt, és ez elégséges a jelen tanulmány céljait tekintve.

¹⁷ A carnapi explicáció legkiforrottabb változatához lásd: Carnap 1950, 1–18.

hiszen leginkább saját hőérzetünk dönti el, mit tekintünk melegebbnek. A tudomány ezzel nem tud igazán mit kezdeni, ám a „melegebb” fogalmát a „hőmérséklet” fogalma segítségével explikálhatjuk a tudományos szótárunkba. A fizika számára így az „ x melegebb y -nál” azt jelenti, hogy „ x hőmérséklete magasabb, mint y -é”, ami már megfelel a tudományos munka kívánalmainak.

Megfontolandó az a lehetőség, hogy az egész lehetségesvilág-beszédmódot is egyfajta explikációnak tekintsük. A hétköznapi nyelv „lehetséges, hogy p ” és „szükségszerű, hogy p ” kifejezéseit a lehetséges világok fogalmával explikáljuk úgy, hogy a „van olyan lehetséges világ, ahol p ” és „minden lehetséges világban p ” kifejezéseket kapjuk helyettük.¹⁸

Az így képzett, explikált kijelentéseket más dolgok teszik igazgá, azaz eltérő igazságalgoritokról van szó. Míg a „kint melegebb van, mint bent” mondatot szubjektív, egyéni fenomenális hőérzetünk teszi igazgá, a „kint magasabb a hőmérséklet, mint bent” mondatnál már egy objektív mércéről van szó (arról, hogy mit mutat a hőmérő). Ugyanígy, (1)-t feltehetően valamilyen modális intuíció vagy a dolgokban lévő modális tulajdonságok teszik igazgá, (1*) igazságát azonban Lewis főművére alapozzuk, ami szerint van olyan lehetséges világ, ahol az elöttem lévő asztal barna.

Az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus a lehetségesvilág-beszédmód, tehát a tudományos közösség által használt explikált kifejezésekkel alkotott mondatok jelentéséről és igazságértékéről kíván szólni. Ez azt jelenti, hogy amikor az emberek a hétköznapi nyelvhasználat során modális kijelentéseket tesznek, nem gondolnak arra, hogy ami szükségszerű, az azért szükségszerű, mert minden világban igaz, nem is igazán tudják, hogy mi teszi igazgá az ilyen kijelentéseket – talán a már említett modális intuíció működéséről van szó. Modális intuícióink azonban eltérőek, így a filozófiai vizsgálódáshoz szükség van egzakt, explikált modális fogalmakra és a lehetségesvilág-beszédmódra, hogy elemezzük ezeket a kijelentéseket. Az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus hatóköre, ahol szemantikai és definíciós erővel bír tehát, a tudományos nyelv. Ebben az értelemben igaz (3), vagyis hogy Davis Lewis – és többek közt Leibniz és Kripke – nélkül semmi nem lenne lehetséges abban a lehatárolt, szigorú értelemben, ahogyan a filozófusok tudományos nyelvükön beszélnek a modalitásról, és ami a hétköznapi nyelvhasználatot hivatott a legpontosabban modellezni.¹⁹

18 Carnap maga is a modális kifejezések explikációjaként tekintett a *Meaning and Necessity* című könyvére, noha ott ezt az explikációt még az állapotleírások kifejezéssel tette a lehetséges világ fogalma helyett, amely csak később vált bevetté a modalitás elemzéséhez. Lásd Carnap 1947, 7–13.

19 Az persze korántsem biztos, hogy Lewis elmélete tényleg pontosan modellezi a hétköznapi nyelvhasználatot, de fontos látni, hogy az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselőjének megengedhető az, hogy lecserelje a fikcióját akkor, ha rendelkezik egy jobb alternatívával. A kiválasztott fikció mellett leginkább pragmatikus érveket hozhatunk fel.

A fentieket fontos, hogy jól értsük, amihez segítséget nyújthat, ha röviden a lehetségesvilág-fikcionalizmus kialakulásának folyamatára tekintünk.²⁰ Az emberek a hétköznapi nyelv keretein belül már régóta használtak olyan mondatokat, amelyek lehetségeségről vagy szükségszerűségről szólnak. Ezek azonban, mivel a hétköznapi nyelv részei, elmosódott határú kifejezések, a használatukat leginkább a képzelet működésére és szabályaira lehetne alapozni – ám beszélgetéseinkben még e megalapozás nélkül is jól bánunk a modalitással. A filozófusokat azonban a XX. században, a formális logika fejlődésével elkezdték komolyabban érdekelni ezek a kifejezések, modális logikák jöttek létre, amelyek viszont már precízen definiált modelleket kívántak meg. A lehetségesvilág-beszédmód egyike volt ezeknek a modelleknek, mára pedig a modális kijelentések elemzésének elengedhetetlen eszközévé vált. A lehetséges világok matematikai kiértékelési pontként működnek, ám sokakat nem elégített ki ez a definíció, és feltették a kérdést: mi is egy lehetséges világ? Az erős artefaktalista lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselője nem állít többet annál, mint ami az eddigi történetből következik: a lehetséges világok emberek által alkotott eszközök, amelyek a Lewis által 1986-ban lefektetett szabályok alapján elemzik a modális kifejezéseket, tehát az elemzett modális kifejezések igazságértékében egyetért a genuin realistával. Nem merészkedik azonban odáig, hogy a hétköznapi nyelv által használt „lehetséges” és „szükségszerű” szavaknak megadja a jelentését, bár törekszik a hétköznapi nyelv lehetőség szerinti legpontosabb modellálására. Egy, már korábban bevezetett megkülönböztetést felhasználva úgy is fogalmazhatnánk, hogy az elmélet egyfajta „kevert megoldást” alkalmaz: a hétköznapi nyelvre vonatkoztatva gyengén fikcionalista – agnosztikus a tekintetben, hogy mi teszi igazzá a modális kijelentéseket –, a tudományos nyelv hatókörén belül azonban erősen fikcionalista, tehát Lewis *On the Plurality of Worlds* (vagy bármely más választott fikció, azaz elmélet) alkotja a logikai modellen belül a kijelentések igazságát.²¹ Kétségtelen, hogy a hatókör ily módon való szűkítése elvesz az elmélet vonzerejéből, ám ugyanakkor ez a legtöbb, amire az erős artefaktalista lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselője még nyugodt szívvel vállalkozhat.

20 Az itt található történeti rekonstrukció elnagyolt, ennek célja most inkább csak a folyamat leírásán át a szemlélet bemutatása, miszerint a lehetségesvilág-fikcionalizmus artefaktalista megközelítése intuitív. A modális logika XX. századi története iránt érdeklődők számára hasznos olvasmány lehet: Tuboly, megjelenés előtt.

21 A tanulmány során a nyelvfilozófiai és metafizikai aspektusok mindvégig együttesen voltak jelen, amely ezen a ponton félreértéseket okozhat. A két terület mindenesetre szorosan összefügg egymással. Álláspontom szerint az erős artefaktalista lehetségesvilág-fikcionalizmus szemantikai szereppel bír a tudományos nyelvben, mivel meghatározza a hétköznapi nyelvről a logikai modellre lefordított kijelentések *igazságfeltételeit*: (1**) kijelentés akkor igaz, ha Lewis 1986-ban megtalálható, vagy abból levezethető. Emellett azonban az erős artefaktalista lehetségesvilág-fikcionalizmus – ahogy fentebb már esett róla szó – metafizikai szerepet is szán a fikciónak, hiszen *igazságalkotóként* működik: (1**) kijelentés igazságának alapja Lewis 1986. Az igazságalkotó és igazságfeltétel distinkcióhoz lásd: Kocsis 2016, 14.

3. Egy realista javaslat: erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus

Végezetül még egy kérdésre érdemes kitérni az eddigiekkel kapcsolatban, ez pedig nem más, mint az a kezdeti feltevés, hogy a lehetségesvilág-fikcionalizmus egy antirealista elmélet. Kétségek ezzel kapcsolatban már a platonista változat esetén is megjelenhetnek,²² az artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus azonban már egy kimondottan realista álláspont: elköteleződik az absztrakt artefaktumok létezése mellett, és a lehetséges világokat a létezők e típusába sorolja. A tárgyalást két részre lehetne bontani: (a) annak megmutatására, hogy miért realista a lehetségesvilág-fikcionalizmus, illetve (b) érvelni amellet, hogy a többi realista álláspontot figyelembe véve miért döntünk az erős artefaktualista lehetségesvilág-fikcionalizmus mellett. Az alábbiakban a (b) ponttal már nem foglalkozom, ugyanis ezen változat motiválása már egy másik tanulmány része lenne, ezért beérem azzal, hogy egy új alternatívát mutatok be az eddigi álláspontok mellett.

Feltevéseim szerint a realista lehetségesvilág-fikcionalizmus ontológiája az utóbbi időben egyre nagyobb teret nyerő absztraktartefaktum-elmélet segítségével írható le a legjobban.²³ Lényege az, hogy a – Lewis elméletéhez hasonló – tudományos elméletek is ember alkotta absztrakt tárgyak, ugyanis a fikciókhoz egészen hasonló a létrehozásuk és működésük: ugyanúgy pozíciókból állnak; hipotetikus entitásokat tartalmaznak (fiktív karakterek helyett); emberek írják őket, csak éppen empirikus adatokra és *a priori* okoskodásokra épülnek. Így ha azt mondanánk, hogy a fikciók absztrakt artefaktumok, a tudományos elméletek pedig valamilyen más típusú létezők, például platonikus tárgyak, *ad hoc* lépést tennénk, ami magyarázatra szorulna.²⁴ Emellett arról se feledkezzünk meg, hogy a lehetségesvilág-fikcionalizmus képviselője már eleve fikcióként tekint a lewis-i elméletre, így még ha nem is fogadja el, hogy a tudományos elméletek absztrakt artefaktumok, Lewis elméletét ettől még tekintheti annak – bár ez utóbbi megoldás bizonyos értelemben szintén *ad hoc* jellegű.

Az elgondolás lényege tehát a fikciók és fiktív karakterek, illetve tudományos elméletek és hipotetikus entitások között vont párhuzam. Az absztrakt artefaktualizmus képviselői szerint a fikciók és a benne szereplő fiktív karakterek, fiktív tárgyak az aktuális világban létező ember alkotta absztrakt entitások. Álláspontom szerint a tudományos

22 És a kérdést kiterjesztve felvethetjük akár azt az álláspontot is, hogy a lehetségesvilág-beszédmód megtartása mellett az egész antirealista vállalkozás kudarcra van ítélve. Akárhogy is, ilyen messzire mutató következtetéseket itt nem vonok le.

23 Ilyen álláspontot képvisel például Kripke 2013, Salmon 2005, Searle 1979, Thomasson 1999.

24 Egy ilyen magyarázat lehetne a szerzői szándékkal való érvelés: míg egy fikció írójának az a szándéka, hogy megalkosson egy általa kitalált történetet, addig a kutatók a világban „kint lévő” objektív igazságot kívánják megtalálni. Még ha lehetséges is az, hogy a kutató a szándékát megvalósítsa – ami legalábbis erősen vitatható –, az általa létrehozott elmélet *példány* mindenképpen nyelvi, bizonyos szinten pedig társadalmi konstrukció, tehát artefaktum.

vagy filozófiai elméleteket – például Lewis főművét – szintén emberek hozták létre, ezek metafizikai természetüket tekintve absztraktak, a bennük szereplő hipotetikus entitások – esetünkben a lehetséges világok – pedig szintén ugyanebbe az ontológiai kategóriába esnek.

Ha elfogadjuk azt, hogy a genuin realizmus ontológiáját hasonlóan elemezzük, mint például a *Sherlock Holmes* vagy *Harry Potter* történetekét, akkor elég a már kidolgozott absztraktartefaktum-elmélethez fordulni, amelyet alkalmazunk Lewis „történetére” is. Ennek alapján a lewis-i elmélet ugyanolyan ontológiai szinten létezik, mint a székek vagy az asztalok – abban az értelemben, hogy ezek nem valamiféle „gyengébb” létezéssel bírnak, mint Meinongnál –, azt leszámítva, hogy az elméletnek nincs térbeli kiterjedése.²⁵ Emellett pedig egzisztenciálisan függő entitás, mert más mentális és fizikai entításoktól függ, úgy, mint Lewis mentális aktusai, amikor létrehozta az elméletet, vagy a fizikai könyvpéldányok, amelyekben írásos formában megtalálhatóak (hiszen ha minden példány megsemmisülne és senki nem emlékezne pontosan arra, hogy mi állt ezekben, akkor a genuin realizmus is megszűnne létezni).

A további részletek kifejtésére terjedelmi korlátok miatt a jelen dolgozatban már nincs mód, a gondolatmenet szempontjából az a javaslat a legfontosabb, hogy az absztraktartefaktum-elmélet kiterjesztésének lehetőségét a lehetségesvilág-fikcionalizmusra bemutattuk. Ez néhány felmerülő probléma miatt ugyan csak akkor lehetséges, ha a lehetségesvilág-fikcionalizmusnak a 2. rész végén bemutatott korlátozott érvényességű változatáról beszélünk, de amennyiben ezt elfogadjuk, úgy egy új állásponttal bővítettük a lehetséges világok metafizikájával foglalkozó elméletek tárházát.

Bibliográfia

- Bács Gábor – Kocsis László. 2011. „Lewis a világok sokaságáról.” *Magyar Filozófiai Szemle* 55/4: 153–77.
- Carnap, Rudolf. 1947. *Meaning and Necessity*. Chicago: University of Chicago Press.
- Carnap, Rudolf. 1950. *Logical Foundations of Probability*. Chicago: University of Chicago Press.
- Carnap, Rudolf. 1998. „A fizikai nyelv mint a tudomány egyetemes nyelve.” Ford. Novák Zsolt. In *Tudományfilozófia*, szerk. Laki János, 47–69. Budapest: Osiris.
- Dombrowszki Áron. 2015. „Referálnak-e a fiktív nevek? Kripke és Salmon a negatív egzisztenciális állításokról.” *Elpis* 9/1: 77–94.
- Huoranszki Ferenc. 2001. *Modern metafizika*. Budapest: Osiris.

25 Vö. Meinong 1960.

- Kim, Seahwa. 2005. „Modal Fictionalism and Analysis.” In *Fictionalism in Metaphysics*, szerk. Mark Eli Kalderon, 116–33. Oxford: Oxford University Press.
- Kocsis László. 2015. „Realizmus korrespondencia-igazság nélkül.” In *Realizmus, magyarázat, megértés*, szerk. Márton Miklós – Molnár Gábor – Tözsér János, 209–36. Budapest: L'Harmattan.
- Kocsis László. 2016. *Az igazságalkotás metafizikája*. Budapest: L'Harmattan.
- Kripke, Saul. 2013. *Reference and Existence: The John Locke Lectures*. New York: Oxford University Press.
- Lewis, David. 1986. *On the Plurality of Worlds*. Oxford: Basil Blackwell.
- Meinong, Alexius. 1960. „The Theory of Objects.” In *Realism and the Background of Phenomenology*, szerk. Roderick Chisholm, 76–117. Illinois: The Free Press.
- Nolan, Daniel. 1997. „Three problems for 'strong' modal fictionalism.” *Philosophical Studies* 87/3: 259–75.
- Rosen, Gideon. 1990. „Modal Fictionalism.” *Mind* 99/395: 327–354.
- Salmon, Nathan. 2005. „Nonexistence.” In *Metaphysics, Mathematics and Meaning*, 50–90. New York: Oxford University Press.
- Sauchelli, Andrea. 2013. „Modal Fictionalism, Possible Worlds and Artificiality.” *Acta Analytica* 28/4: 411–21.
- Searle, John. 1979. „The logical status of fictional discourse.” In *Expression and Meaning*, 58–75. New York: Cambridge University Press.
- Thomasson, Amie L. 1999. *Fiction and Metaphysics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tözsér János. 2009. *Metafizika*. Budapest: Akadémiai.
- Tuboly Ádám Tamás. 2012. „A lehetséges világok fikcionalista elméletének nehézségei.” *Elpis* 6/2: 83–97.
- Tuboly Ádám Tamás, megjelentés előtt. *Advocatus Diaboli – Quine és a modális logika*. Budapest: L'Harmattan.
- van Inwagen, Peter. 1998. „Meta-ontology.” *Erkenntnis* 48/2: 233–50.
- Woodward, Richard. 2011. „Is Modal Fictionalism Artificial?” *Pacific Philosophical Quarterly* 92/4: 535–50.
- Zvolenszky Zsófia. 2012. „Against Sainsbury's Irrealism About Fictional Characters: Harry Potter as an Abstract Artifact.” *Magyar Filozófiai Szemle* 56/4: 83–109.
- Zvolenszky Zsófia. 2014. „Artifactualism and Authorial Creation.” *Proceedings of the European Society for Aesthetics* 6/1: 457–69.
- Zvolenszky Zsófia. 2015. „An Argument for Authorial Creation.” *Organon F* 22/4: 461–87.

KRATÉR

